

نقش کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران در تولید دانش

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران به‌عنوان غنی‌ترین و بزرگ‌ترین کتابخانه دانشگاهی کشور، نقش مهمی در تهیه منابع اطلاعاتی مناسب برای دانشجویان، اساتید و محققان و آموزش آنها و نیز تولید دانش ایفا می‌کند. برای آشنایی با نقش کتابخانه مرکزی در تولید دانش مصاحبه‌ای با اساتید گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران انجام داده‌ایم که در ادامه شما را به مطالعه دیدگاه آنها دعوت می‌کنیم.

که باید و شاید توجه نمی‌کردند؛ یعنی دانشگاه در عین حالی که افراد عالم و دانشمندی را برای مدیریت کتابخانه برمی‌گزیند، این مدیران چندان آشنایی با وضعیت کتابخانه‌ها ندارند. در همان آغازی که سنگ بنای کتابخانه مرکزی نهاده می‌شود مسئولان به فکر تربیت کتابداران واقعی بوده‌اند که بتواند نیازهای کتابخانه‌ها را برآورده کند و این مطلب نشانگر این است که هم باید مدیران، مدیران کار آشنایی باشند هم اینکه تأمین نیروی انسانی مربوط می‌شود به مراکز علمی و آموزشی که می‌بایست نیروهای خوب و کارآمدی را در این زمینه تربیت کنند تا کتابخانه‌ها باروری داشته باشند، مشکلات را بدانند و بتوانند آنها را حل کنند.

فکر می‌کنم کتابخانه مرکزی یک مجموعه بسیار غنی و قدرتمند ناشناخته است که اگر پتانسیل، توانایی و خدمات بسیار ارزنده‌ای را که به استادان، دانشجویان، محققان و پژوهشگران عرضه می‌کند به صورت مطلوب اطلاع‌رسانی و بیان کند افراد بسیاری را به خود جذب می‌کند.

اطلاعات اصولاً بر دو نوع است: یک‌سری اطلاعاتی که کهنه نمی‌شود و تازه هر چه قدیمی‌تر بهتر نیز می‌شود و همان‌طور که اشاره شد کتابخانه مرکزی از این لحاظ دارای گنجینه غنی، قوی و بسیار خوبی است که هر چه قدمت آن بیشتر باشد ارزش آن هم بیشتر می‌شود و خریداران پروپاقرص و خاص خود را هم دارد. سری دیگر اطلاعات جدید و به‌روز است که دائم به کتابخانه وارد می‌شود. در رابطه با اطلاعات جدید باید بدانیم که اگر در معرض دید قرار نگیرد و مورد استفاده واقع نشود طبیعتاً کهنه می‌شود و ناگزیریم آنها را تجدید کنیم. اگر این موارد استفاده نشوند آنوقت بحث هزینه و فایده مطرح می‌شود که بحث داغ و بحث روز رشته کتابداری است و در واقع این سرمایه‌گذاری و هزینه‌ای که انجام می‌دهیم چقدر از آن منتفع می‌شویم و چقدر از آن بهره‌برداری می‌کنیم؟ که این هم مسئله بسیار جدی و مهمی محسوب می‌شود.

■ دکتر غلامرضا فدایی
استاد گروه کتابداری و
اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران در نظام دانشگاهی این دانشگاه خیلی مظلوم واقع شده و به‌گونه‌ای کمتر شناخته شده است؛ شاید به این علت که اهمیت دانشگاه تهران آنقدر زیاد بوده که فرصت نشده به کتابخانه مرکزی آن به‌طور شایسته و بایسته رسیدگی شود یا خود کتابخانه هم‌ت نکرده جایگاه خود را با شایستگی عرضه کند؛ احساس من این است که کتابخانه مرکزی تلاش نکرده توان بالقوه خود را به بالفعل برساند. اگر بخواهیم این مسئله را آسیب‌شناسی کنیم باید ببینیم لازم است چه مسائلی را در نظر بگیریم تا حداقل بتوانیم بخشی از این توان بالقوه را به بالفعل تبدیل کنیم. من نمی‌خواهم مقایسه کنم که آیا در سایر کشورهای جهان هم کتابخانه مرکزی دانشگاه‌ها همین حالت را دارند یا فعالیت‌شان در این مورد گسترده‌تر است؟

شاید بی‌ربط نباشد این موضوع را دنبال کنیم که اساساً چرا کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و به‌طور کلی کتابخانه‌های مرکزی غریب هستند؟ در سال ۱۳۷۶ - ۷۷ تحقیقی انجام دادم در ارتباط با وضعیت کتابخانه‌های مرکزی سراسر ایران تا مشخص کنم مدیران مستقیم کتابخانه‌ها تا چه حد از وضعیت کتابخانه اطلاع دارند؛ در این زمینه رئیس دانشگاه و معاون پژوهشی و رئیس کتابخانه را در نظر گرفته بودم. نتایج خیلی جالب بود چرا که رؤسای کتابخانه‌های مرکزی نسبت به وضعیت و مسائل موجود از همه کمتر اطلاع دارند. از این فرصت استفاده می‌کنم و با احترامی که برای تمام رؤسای قبلی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران قائم و همه آنها را افرادی خیر، شایسته و متعهد مدانم اما به نظرم مشکل این بود که واقعاً به تخصص کتابداری و اطلاع‌رسانی آنچنان

دکتر فدایی:
فکر می‌کنم کتابخانه
مرکزی یک مجموعه
بسیار غنی و قدرتمند
ناشناخته است که
اگر پتانسیل، توانایی
و خدمات بسیار
ارزنده‌ای را که به
استادان، دانشجویان،
محققان و پژوهشگران
عرضه می‌کند به
صورت مطلوب

اطلاع‌رسانی و بیان
کند افراد بسیاری را به
خود جذب می‌کند

دکتر کوشا:
در کتابخانه مرکزی
اخیراً بحث برگزاری
کارگاه‌های آموزشی
برای کتابداران بسیار
جدی گرفته شده
است چون این وظیفه
دانشکده‌ها نیست

فهرستگان می‌بایست بدانیم که آنها دقیقاً چه منابعی را دارند تا بتوانیم از آنها استفاده کنیم. چه بسا می‌توانیم فهرستگان مشترک کل کتابخانه‌های مرکزی وزارت علوم را تهیه کنیم تا بفهمیم چه منابعی در اختیار داریم، به‌خصوص در مورد منابع لاتین این امر بسیار دارای اهمیت است. بسیاری از منابع غنی در این کتابخانه‌ها وجود دارد و الان دوباره از مراکز مختلف و نمایشگاه‌های داخل و خارج از کشور خریداری می‌شود در صورتی که تمام این منابع در کشور موجود است.

در کتابخانه مرکزی اخیراً بحث برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای کتابداران بسیار جدی گرفته شده است چون این وظیفه دانشکده‌ها نیست. کتابخانه مرکزی آموزش‌های ضمن خدمت افراد را می‌بایست پیگیری کند. در جاهای دیگر و کتابخانه‌های دانشگاهی دیگر آنقدر به امور جاری کتابخانه‌ها پرداخته شده است که این آموزش‌ها عملاً به دست فراموشی سپرده شده است.

یکی دیگر از کارهایی که من برای کتابخانه مرکزی دانشگاه پیشنهاد می‌کنم برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی در محل کتابخانه مرکزی است که البته در کتابخانه مرکزی وجود دارد اما این نمایشگاه‌ها باید یک حالت تخصصی پیدا کند؛ مثلاً نمایشگاه تخصصی رشته کتابداری که برگزاری چنین نمایشگاه‌هایی باعث جذب بیشتر دانشجویان به محیط کتابخانه‌ها می‌شود. به‌عنوان نمونه من طی سفری که به کشور سوئد داشتم در حیات‌خلوت کتابخانه آسپزی می‌کردند برای تفهیم هر چه بیشتر کتاب‌های آسپزی برای دانشجویان، کار آسپزی به‌صورت عملی نیز انجام

بنابراین من خلاصه عرض کنم که همین مسئله آسیب‌شناسی مشکلات کتابخانه مرکزی یکی از مسائل جدی و اساسی است که امیدواریم طی جلساتی خیلی دقیق و علمی بررسی شود تا بدانیم آینده کتابخانه مرکزی چطور باید باشد و در حال حاضر در چه وضعی هستیم؟

■ **دکتر کیوان کوشا**
 استادیار گروه کتابداری و
 اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران

اولین موضوعی که فکر می‌کنم طی این سال‌ها اتفاق افتاده به‌ویژه در دانشگاه تهران، انتخاب یک متخصص بوده در بالاترین مقام کتابخانه مرکزی که اغلب می‌بینیم در جاهای مختلف این مسئله کمتر اتفاق افتاده و این خود مسئله مهمی است؛ ولی صرف‌نظر از بحث خود کتابخانه مرکزی با توجه به بازدیدهایی که از کشورهای خارجی داشتم از جمله کتابخانه‌های مالزی، آلمان و هلند و... خلاً محسوسی در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران می‌بینم؛ آن کار مرکزیت را که می‌بایست هماهنگی‌های لازم را با سایر دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها انجام بدهند متأسفانه از بین رفته است. یعنی در واقع کتابخانه مرکزی باید با سایر کتابخانه‌های مرکزی کشور از جمله کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید بهشتی، کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید چمران اهواز و کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز و... همکاری و هماهنگی خیلی بیشتری داشته باشد. در خصوص ایجاد

دکتر فهیم‌نیا:
امسال در رابطه با بحث تولید دانش،
مجلدات ۱۹ و ۲۰ فهرست نسخه‌های خطی
کتابخانه مرکزی و همین‌طور فهرست کاتبان
نسخ خطی نیز آماده چاپ شده است

ایران‌شناسی و شرق‌شناسی داریم که به‌عنوان گنجینه‌ای مهم برای بنیاد ملی ایران‌شناسی و بسیاری از مراکز علمی دیگر که در زمینه ایران‌شناسی فعالیت می‌کنند حائز اهمیت است و همین‌طور محققان و پژوهشگرانی که از کشورهای مختلف در کتابخانه حضور پیدا می‌کنند؛ یعنی در بحث‌های حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌صورت کامل می‌توانیم مولد باشیم و در حوزه‌های مطالعات اسلام‌شناسی، شرق‌شناسی و ایران‌شناسی می‌توانیم متولی امر باشیم و از طرف دیگر با راه‌اندازی تالارهای تخصصی مانند ادبیات (اقبال لاهوری) و علوم و فنون (جمالزاده) نیز به دانشجویان کمک می‌کنیم یعنی منابع اطلاعاتی بدون محدودیت در دسترس آنها قرار می‌گیرد. ساعت‌های کار کتابخانه هم به‌شدت افزایش پیدا کرده و ما انتظار داریم از این به بعد نقش کتابخانه مرکزی به‌عنوان یک مکان برای ارائه خدمات و منابع اطلاعاتی برای دانشجویان، اساتید و سایر مراجعان را به‌نحوی شایسته ایفا کنیم و منشأ اثر باشیم.

در راستای همین بحث اتاق‌های اختصاصی اساتید طراحی شده و اساتید می‌توانند با معرفی خود از این امکان استفاده کنند که معمولاً این اتاق‌ها دو یا سه نفره هستند و اساتید به‌صورت مشترک می‌توانند از این اتاق‌ها استفاده کنند که هم برای استراحت و هم مطالعه منابع شخصی آنها پیش‌بینی شده است. بجز این کارگاه‌های آموزشی با ظرفیت‌های ۶۰، ۲۵ و ۱۵ نفری در کتابخانه تجهیز شده که می‌تواند برای برگزاری کارگاه‌های مختلف علمی، آموزشی و پژوهشی مورد استفاده قرار گیرد.

سال گذشته در مجموعه کتابخانه مرکزی شش مقاله بین‌المللی داشتیم و برای حضور در مجامع بین‌المللی چهار کارشناس به خارج از کشور اعزام کردیم که بحمدالله ظرفیت‌های خوبی ایجاد شد. ما همچنین چهار کارگاه تخصصی در زمینه تولید چسب و شناسایی طیف رنگ‌دانه‌ها در محل کتابخانه مرکزی برگزار کردیم که فکر می‌کنم اطلاعات خوبی داشته است. مضافاً امسال در رابطه با بحث تولید دانش، مجلدات ۱۹ و ۲۰ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و همین‌طور فهرست کاتبان نسخ خطی نیز آماده چاپ شده است. نشریه اطلاع‌رسانی هم که به همت آقای دکتر صافی و همین‌طور آقای دکتر فدایی وضعیت خوبی را طی می‌کند و الحمدالله به‌روز هستیم.

در برخی از مسائل مربوط به کتابخانه‌های دانشگاه تهران سیستم‌های متمرکز نظارتی بر دانشکده‌ها و کارهای متمرکز را

می‌شد. ما می‌توانیم همین کار را در مورد دانشگاه و مسائل مربوط به کتابخانه‌ها هم انجام دهیم. ما تحقیقی در دانشگاه تهران انجام دادیم و متأسفانه نتیجه این بود که حدود ۷۰ درصد دانشجویان علوم انسانی و علوم اجتماعی از صفحه پایگاه‌های اطلاعاتی دانشگاه تهران بی‌اطلاع هستند و این در حالی است که دانشگاه تهران حدود دو میلیارد تومان در این زمینه هزینه کرده است. همچنین حدود ۹۰ درصد از دانشجویان ما نیز از این منابع بالقوه خبر ندارند و اصلاً نمی‌دانند مقاله ISI چیست؟ یا پایگاه اطلاعاتی چیست و چه کاربردی دارد؟ در اینجا است که نقش کتابخانه مرکزی دانشگاه در آموزش دانشجویان پررنگ‌تر و ملموس‌تر می‌شود. البته اخیراً یک‌سری کارگاه‌های علمی در این زمینه برگزار شده است که با استقبال بسیار خوبی روبرو شده است. دانشجویان دانشکده علوم اطلاعات بیشتری داشتند؛ حدود ۲۵ درصد آنها از وجود چنین صفحه‌ای بی‌اطلاع بودند و بالای ۷۵ درصد کاملاً با مقالات ISI آشنایی داشتند. با توجه به این موضوع باید بر آموزش این منابع در رشته‌های علوم انسانی تأکیدی اساسی داشته باشیم چون به نظر می‌رسد در دانشکده‌های این دانشجویان هم چنین کاری انجام نمی‌شود.

■ **دکتر فاطمه فهیم‌نیا**
 استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه
 تهران و رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

ابتدا به‌عنوان کسی که مسئولیت کتابخانه را بر عهده دارد لازم می‌دانم به یک‌سری از ویژگی‌های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران اشاره کنم شاید در بحث تولید دانش این بحث بیشتر به کار بیاید. مجموعه کتابخانه مرکزی تقریباً شامل یک میلیون سند اعم از کتاب، پایان‌نامه، نشریه، نسخ خطی، اسناد و حتی اجسام است که در کتابخانه نگهداری می‌شوند اینها مورد استفاده کلیه دانشجویان قرار می‌گیرد، به‌ویژه دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی و دکتری که اطلاعات بسیار زیادی مورد رجوع آنهاست. در بحث تولید دانش همه گروه‌ها به‌صورت یکسان می‌توانند به مجموعه دسترسی پیدا کنند. البته اولویت‌هایی هم در این زمینه وجود دارد که شاید در بحث تولید دانش بیشتر مطرح شود. ما یک آزمایشگاه تخصصی و آسیب‌شناسی و مرمت، یک کارگاه ویژه مرمت، یک تالار خاص مطالعات اسلام‌شناسی،

■ دکتر علیرضا نوروزی
استادیار گروه کتابداری و
اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران

دکتر نوروزی:
به اعتقاد من نقش
کتابخانه مرکزی در
تولید دانش بسیار
مهم و حیاتی است و
در این بین ارتباط آن
با صنعت نیز دارای
اهمیت و جایگاه
ویژه‌ای است

به اعتقاد من نقش کتابخانه مرکزی در تولید دانش بسیار مهم و حیاتی است و در این بین ارتباط آن با صنعت نیز دارای اهمیت و جایگاه ویژه‌ای است. در واقع بین دانشگاه و صنعت می‌بایست یک رابطه‌ای وجود داشته باشد. این مسئله که در حقیقت صنعت ما کتابخانه‌ها هستند از طرف جناب آقای دکتر فدایی نیز بارها مطرح شده است. به نظر من طی سی یا چهل سال اخیر خیلی به این صنعت توجه نشده است که الزاماً نیرویی که تولید می‌شود مستقیماً برای کتابخانه‌ها باشد و بر اساس نیاز کتابخانه‌ها باشد و رابطه‌ای بین گروه و کتابخانه مرکزی برقرار نبوده است؛ به‌عنوان مثال در دانشگاه شیراز کتابخانه مرکزی میرزای شیرازی کار جالبی می‌کرد و این ارتباط بین گروه و کتابخانه مرکزی بسیار قوی و ملموس بود به‌طوری‌که گروه دانشجویان کتابداری را برای کارورزی می‌فرستاد و نیاز کتابخانه برآورده می‌شد، از سوی دیگر هم دانشجو عملاً درگیر کار می‌شد و حداکثر استفاده را از کارورزی خود می‌برد.

به نظر من کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با مدیریت جدید سرکار خانم دکتر فهیم‌نیا می‌تواند این نقش را بارزتر و محسوس‌تر کند یعنی رابطه بین کتابخانه مرکزی با گروه کتابداری بیشتر شود.

نکته دیگری که باید اشاره کنم اینکه کتابخانه مرکزی در واقع قلب دانشگاه است. اخیراً در دانشگاه‌های کشورهای خارجی کار جالبی می‌کنند و آن آموزش سواد اطلاعاتی به تمام دانشجویان است در تمام رشته‌ها و نه در یک رشته خاص. هر سال کتابخانه مرکزی هر دانشگاه چهار - پنج مدرس به دانشکده‌ها می‌فرستد و به دانشجویان رشته‌های مختلف یک‌سری آموزش می‌دهد و آخر هر دوره هم امتحان می‌گیرد. با این کار دانشجو در حقیقت خیلی خوب با پایگاه اطلاعاتی، اینترنت، کامپیوتر، کتابخانه و کلاً نظام اطلاعاتی آشنا می‌شود. این کار بسیار جالب و پسندیده‌ای است که با توجه به جایگاه کتابخانه مرکزی این امر می‌تواند بارزتر شود و نقش آموزشی گروه کتابداری و همچنین کتابخانه مرکزی را بالا می‌برد.

پیگیری می‌کنیم و به‌عنوان فراهم‌آوری متمرکز که در همین راستاست قراردادهای خیلی خوبی با وزارت ارشاد منعقد کردیم و همکاری‌ها و همفکری‌های خوبی در این راستا انجام داده‌ایم که نتایج بسیار خوبی برای کتابخانه مرکزی به‌همراه داشته است و همین‌طور همه دانشکده‌ها نیز از این مسئله منتفع شده‌اند.

در بحث ساماندهی متمرکز هم ارتباط خیلی خوبی با دانشکده‌ها برقرار کردیم، شورای هماهنگی کتابخانه‌های دانشگاه تهران را بیش از گذشته فعال کردیم و همچنین با مرکز انفورماتیک دانشگاه نیز در بحث نرم‌افزار کتابخانه‌ای همکاری و هماهنگی بسیار خوبی داریم. یک مشکل اساسی که در کشور ما وجود دارد در مورد فهرست مشترک کتابخانه‌های دانشگاه‌های دیگر است. اخیراً سایت lib.ir توسط یک مؤسسه خصوصی در شهر قم راه‌اندازی شده است که در این زمینه فعالیت می‌کند، اما متأسفانه در دانشگاه تهران بین کتابخانه مرکزی و سایر کتابخانه‌های دانشکده‌ها تفارق داریم و مدیریت واحدی بر آنها حاکم نیست در نتیجه انجام کارهای متمرکز آنطور که باید و شاید شکل نمی‌گیرد این مسئله در مورد بحث آموزش هم وجود دارد یعنی اینکه اول می‌بایست یکپارچگی در مدیریت وجود داشته باشد که بتوانیم به نیروهای زیردست و پرسنل کتابخانه‌ها آموزش لازم را بشناسانیم و با توجه به مشکلات موجود، آموزش‌های لازم را ارائه دهیم. ما در این زمینه بر اساس تجربیات شورای هماهنگی کتابخانه‌ها عمل می‌کنیم؛ در این شورا اگرچه رئیس شورا در واقع رئیس کتابخانه مرکزی است، آمریتی بر اعضا ندارد.

نکته دوم در مورد پایگاه‌های اطلاعاتی است که باید بگویم متولی این امر در دانشگاه اداره دیگری است که زیر مجموعه معاونت پژوهشی دانشگاه است که البته همکاری و هماهنگی خیلی خوبی با اینها داریم و همچنین یک مرکز آموزش مهارت‌های اطلاع‌یابی تخصصی تأسیس کردیم که این مرکز تجهیز شده و الان آماده بهره‌برداری است و می‌تواند به دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اساتید آموزش‌های اطلاعاتی را ارائه کند و ایجاد این مرکز در واقع پاسخ به همین نقیصه است که شما فرمودید و این جزء مأموریت‌های جانبی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد است که به‌عنوان یک نهاد آموزشی در دانشگاه تهران فعالیت می‌کند ولی جزء وظایف مشخص و مصوب کتابخانه نیست و ما در این زمینه نیز سعی می‌کنیم تا همکاری‌های خود را با واحدهای مربوطه ادامه دهیم.